TÜRKİYE DİYANET VAKFI

İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ

CİLT 38

SUYOLCU - ŞERÎF en-NÎSÂBÛRÎ

İstanbul 2010

TÜRKİYE DİYANET VAKFI
İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ

Sahibi
Türkiye Diyanet Vakfı

Yönetim

İSAM, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi

İcadiye Bağlarbaşı caddesi 40 Üsküdar 34662 İstanbul
Tel : (0 216) 474 08 50 Faks : (0 216) 474 08 74 Elektronik posta : isam@isam.org.tr

Basım, Dağıtım ve Pazarlama

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi

OSTİM Örnek Sanayi Sitesi, 1. cadde, 358. sokak 11 Yenimahalle 06370 Ankara
Tel : (0 312) 354 91 31 Faks : (0 312) 354 91 32 Elektronik posta : tdvyayin@diyanetvakfi.org.tr

© Bütün yayın hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir. Yazı ve fotoğraflar kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

ISBN 978-975-389-427-2 (Takım)
978-975-389-590-3 (38. cilt)

İLİM KURULLARI ÜYELERİ

Prof.Dr. **Hasan AKSOY**
(Türk Dili ve Edebiyatı)

Prof.Dr. **Ömer Faruk AKÜN**
(Türk Dili ve Edebiyatı)

Prof.Dr. **Ali AKYILDIZ**
(Türk Tarihi ve Medeniyeti)

Nurettin ALBAYRAK
(Türk Dili ve Edebiyatı)

Dr. **Tayyar ALTIKULAÇ**
(Tefsir)

Doç.Dr. **Muhammed ARUÇİ**
(Kelâm ve Mezhepler Tarihi)

Doç.Dr. **Adnan ASLAN**
(İslâm Düşüncesi ve Ahlâk)

Prof.Dr. **Fahrettin ATAR**
(Fıkıh)

Dr. **Casim AVCI**
(İslâm Tarihi ve Medeniyeti)

Prof.Dr. **Bilal AYBAKAN**
(Fıkıh)

Prof.Dr. **M. Âkif AYDIN**
(Fıkıh)

Prof.Dr. **Halis AYHAN**
(İslâm Düşüncesi ve Ahlâk)

Beşir AYVAZOĞLU
(Türk Dili ve Edebiyatı)

Dr. **Nihat AZAMAT**
(Tasavvuf)

Prof.Dr. **Ali BARDAKOĞLU**
(Fıkıh)

Prof.Dr. **Kemal BEYDİLLİ**
(Türk Tarihi ve Medeniyeti)

Doç.Dr. **Mustafa L. BİLGE**
(İslâm Ülkeleri Coğrafyası)

Prof.Dr. **A. Azmi BİLGİN**
(Türk Dili ve Edebiyatı)

Doç.Dr. **Abdülhamit BIRIŞIK**
(Tefsir)

Prof.Dr. **İdris BOSTAN**
(Türk Tarihi ve Medeniyeti)

Dr. **Ertuğrul BOYNUKALIN**
(Fıkıh)

Dr. **Mehmet BOYNUKALIN**
(Fıkıh)

Prof.Dr. **Nebi BOZKURT**
(İslâm Tarihi ve Medeniyeti)

Prof.Dr. **Ş. Tufan BUZPINAR**
(Türk Tarihi ve Medeniyeti)

Dr. **Semih CEYHAN**
(Tasavvuf)

Dr. **Vildan S. COŞKUN**
(Türk Dili ve Edebiyatı)

Prof.Dr. **Mustafa ÇAĞRICI**
(İslâm Düşüncesi ve Ahlâk)

Dr. **Ali Hakan ÇAVUŞOĞLU**
(Fıkıh)

Prof.Dr. **İlyas ÇELEBİ**
(Kelâm ve Mezhepler Tarihi)

Y.Doç.Dr. **Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU**
(İslâm Sanatları / Mimari)

Prof.Dr. **İbrahim Kâfi DÖNMEZ**
(Fıkıh)

Prof.Dr. **İsmail DURMUŞ**
(Arap Dili ve Edebiyatı)

Dr. **Mehmet EFENDİOĞLU**
(Hadis)

Prof.Dr. **Feridun EMECEN**
(Türk Tarihi ve Medeniyeti)

Sargon ERDEM
(İslâm Sanatları / Müteferrik)

Prof.Dr. **Mehmet ERKAL**
(Fıkıh)

Y.Doç.Dr. **Muhammed EROĞLU**
(Tefsir)

Prof.Dr. **İsmail E. ERÜNSAL**
(Türk Dili ve Edebiyatı)

Prof.Dr. **Semavi EYİCE**
(İslâm Sanatları / Mimari)

Prof.Dr. **Mustafa FAYDA**
(İslâm Tarihi ve Medeniyeti)

Doç.Dr. **İhsan FAZLIOĞLU**
(İlimler Tarihi)

Dr. **Hilal GÖRGÜN**
(İslâm Tarihi ve Medeniyeti)

Doç.Dr. **Tahsin GÖRGÜN**
(Fıkıh, İslâm Düşüncesi ve Ahlâk)

Prof.Dr. **Şinasi GÜNDÜZ**
(Dinler Tarihi)

Fuat GÜNEL
(Dinler Tarihi)

Dr. **Salime Leyla GÜRKAN**
(Dinler Tarihi)

Prof.Dr. **Yusuf HALAÇOĞLU**
(Türk Tarihi ve Medeniyeti)

Prof.Dr. **Ömer Faruk HARMAN**
(Dinler Tarihi)

Prof.Dr. **İbrahim HATİBOĞLU**
(Hadis)

Prof.Dr. **Ekmeleddin İHSANOĞLU**
(İlimler Tarihi)

Prof.Dr. **Mehmet İPŞİRLİ**
(Türk Tarihi ve Medeniyeti)

Dr. **Enes KABAKCI**
(Türk Tarihi ve Medeniyeti)

Dr. **Âlim KAHRAMAN**
(Türk Dili ve Edebiyatı)

Doç.Dr. **Cengiz KALLEK**
(Fıkıh)

Prof.Dr. **M. Yaşar KANDEMİR**
(Hadis)

Prof.Dr. **Mustafa KARA**
(Tasavvuf)

Enis KARAKAYA (M.A.)
(İslâm Sanatları / Mimari)

Prof.Dr. **Hayreddin KARAMAN**
(Fıkıh)

Doç.Dr. **Ahmet KAVAS**
(İslâm Tarihi ve Medeniyeti)

Dr. **Eyyüp Said KAYA**
(Fıkıh)

Prof.Dr. **Mahmut KAYA**
(İlimler Tarihi,
İslâm Düşüncesi ve Ahlâk)

Dr. **İsa KAYAALP**
(Türk Dili ve Edebiyatı)

Dr. **Seyfi KENAN**
(İslâm Düşüncesi ve Ahlâk)

Kasım KIRBIYIK
(İlimler Tarihi)

Prof.Dr. **Ali KÖSE**
(İslâm Düşüncesi ve Ahlâk)

Rıza KURTULUŞ
(Fars Dili ve Edebiyatı)

Prof.Dr. **Günay KUT**
(Türk Dili ve Edebiyatı)

Prof.Dr. **İlhan KUTLUER**
(İslâm Düşüncesi ve Ahlâk)

Prof.Dr. **Cevdet KÜÇÜK**
(Türk Tarihi ve Medeniyeti)

Doç.Dr. **Mustafa Sabri KÜÇÜKAŞCI**
(İslâm Tarihi ve Medeniyeti)

Dr. **Mehmet Suat MERTOĞLU**
(Tefsir)

Prof.Dr. **M. Orhan OKAY**
(Türk Dili ve Edebiyatı)

Prof.Dr. **Reşat ÖNGÖREN**
(Tasavvuf)

Prof.Dr. **Mustafa ÖZ**
(Kelâm ve Mezhepler Tarihi)

Prof.Dr. **Abdülkerim ÖZAYDIN**
(İslâm Tarihi ve Medeniyeti)

Prof.Dr. **Abdülkadir ÖZCAN**
(Türk Tarihi ve Medeniyeti)

Prof.Dr. **Azmi ÖZCAN**
(Türk Tarihi ve Medeniyeti,
İslâm Tarihi ve Medeniyeti)

Y.Doç.Dr. **Nuri ÖZCAN**
(İslâm Sanatları / Mûsiki)

Doç.Dr. **Tahsin ÖZCAN**
(Türk Tarihi ve Medeniyeti)

Doç.Dr. **Ahmet ÖZEL**
(Fıkıh)

Doç.Dr. **Şükrü ÖZEN**
(Fıkıh)

Doç.Dr. **M. Sait ÖZERVARLI**
(Kelâm ve Mezhepler Tarihi)

Prof.Dr. **İskender PALA**
(Türk Dili ve Edebiyatı)

Dr. **Mehmet Ali SARI**
(Tefsir)

Prof.Dr. **Muhittin SERİN**
(İslâm Sanatları / Hat)

Doç.Dr. **Mustafa SİNANOĞLU**
(Kelâm ve Mezhepler Tarihi)

Abdülkadir ŞENEL
(Hadis)

Dr. **Sedat ŞENSOY**
(Arap Dili ve Edebiyatı)

Prof.Dr. **Recep ŞENTÜRK**
(İslâm Düşüncesi ve Ahlâk)

Dr. **Nuri TINAZ**
(İslâm Düşüncesi ve Ahlâk)

Dr. **Cengiz TOMAR**
(İslâm Tarihi ve Medeniyeti)

Prof.Dr. **Ahmet TOPALOĞLU**
(Türk Dili ve Edebiyatı)

Doç.Dr. **Aydın TOPALOĞLU**
(İslâm Düşüncesi ve Ahlâk)

Prof.Dr. **Bekir TOPALOĞLU**
(Kelâm ve Mezhepler Tarihi)

Prof.Dr. **Metin TUNCEL**
(İslâm Ülkeleri Coğrafyası)

Y.Doç.Dr. **Zülfikar TÜCCAR**
(Arap Dili ve Edebiyatı)

Dr. **Ömer TÜRKER**
(İslâm Düşüncesi ve Ahlâk)

Y.Doç.Dr. **İsmail TÜRKOĞLU**
(Türk Tarihi ve Medeniyeti)

Prof.Dr. **Abdullah UÇMAN**
(Türk Dili ve Edebiyatı)

Prof.Dr. **Süleyman ULUDAĞ**
(Tasavvuf)

Prof.Dr. **Mustafa UZUN**
(Türk Dili ve Edebiyatı)

Doç.Dr. **İlyas ÜZÜM**
(Kelâm ve Mezhepler Tarihi)

Dr. **M. Kâmil YAŞAROĞLU**
(Fıkıh)

Prof.Dr. **Yusuf Şevki YAVUZ**
(Kelâm ve Mezhepler Tarihi)

Prof.Dr. **M. Saim YEPREM**
(Kelâm ve Mezhepler Tarihi)

Prof.Dr. **İsmail YİĞİT**
(İslâm Tarihi ve Medeniyeti)

Prof.Dr. **Metin YURDAGÜR**
(Kelâm ve Mezhepler Tarihi)

Prof.Dr. **Ahmet YÜCEL**
(Hadis)

440; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakī, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Haydarâbâd 1355, X, 156; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 333; İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, *Nihâyetü'l-maṭlab* (nşr. Abdülazîm ed-Dîb), Cidde 2007, XIX, 5-88; Şemsüleimme es-Serahsî, *el-Uṣûl* (nşr. Ebü'l-Vefâ el-Efgānî), İstanbul 1984, II, 284; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Aḥkâmü'l-Ḳur'ân* (nşr. M. Abdülkādir Atâ), Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), II, 251; Kâsânî, *Bedâ'i'*, VI, 266-290; Burhâneddin el-Mergînânî, *el-Hidâye*, Kahire 1400/1980, III, 107, 116, 118; İbn Şâs, *'Iḳdü'l-cevâhiri's-şemîne* (nşr. Hâmid Lahmer), Beyrut 2003, III, 1030-1073; Muvaffakuddin İbn Kudâme, *el-Muġnî* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî – Abdülfettâh M. el-Hulv), Kahire 1410/1990, XIV, 123-212; Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfiî, *el-'Azîz şerḥu'l-Vecîz* (nşr. Ali M. Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd), Beyrut 1417/1997, XIII, 3-143; Şehâbeddin ez-Zencânî, *Taḫrîcü'l-fürû' 'ale'l-uṣûl* (nşr. M. Edîb Sâlih), Beyrut 1402/1982, s. 266-267; Abdullah b. Mahmûd el-Mevsılî, *el-İḫtiyâr li-ta'lîli'l-Muḫtâr* (nşr. Mahmûd Ebû Dakika), İstanbul 1980, II, 139-155; Şehâbeddin el-Karâfî, *el-Furûḳ*, Kahire 1347 → Beyrut, ts. (Âlemü'l-kütüb), I, 4-18; Beyzâvî, *el-Ġāyetü'l-ḳuṣvâ* (nşr. Ali Muhyiddin el-Karadâğî), Bağdad 1403, II, 1017-1028; Bâbertî, *el-'İnâye* (İbnü'l-Hümâm, *Fetḥu'l-ḳadîr* içinde), Kahire 1389/1970, VII, 364-499; Burhâneddin İbn Ferhûn, *Tebṣıratü'l-ḥükkâm* (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd), Kahire 1406/1986, I, 240-487; İbn Hacer, *Fetḥu'l-bârî* (Hatîb), V, 259-260; Bedreddin el-Aynî, *'Umdetü'l-ḳārî*, Kahire 1348 → Beyrut, ts. (Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî), XIX, 75; İbnü'l-Hümâm, *Fetḥu'l-ḳadîr*, VII, 364-499; Melîbârî, *Fetḥu'l-mu'în*, Bulak 1312, s. 135-139; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III, 468-469; Muhammed b. Ahmed ed-Desûkī, *Ḥâşiye 'ale'ş-Şerḥi'l-kebîr*, Kahire 1328 → Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), IV, 164-237; Bilmen, *Kamus*², VIII, 118-174; Kemal Yıldız, *İslâm Yargılama Hukukunda Şahitlik*, İstanbul 2005; "Şehâdet", *Mv.F*, XXVI, 214-253; "Şehâdetü'z-zûr", *a.e.*, XXVI, 253-260; "Nikâb", *a.e.*, XLI, 136-138; Fahrettin Atar, "Şahit", *İslâm'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi* (ed. İbrahim Kâfi Dönmez), İstanbul 2006, IV, 1853-1856.

H. YUNUS APAYDIN

ŞAHKULU
(ö. 963/1556)

Kanûnî Sultan Süleyman dönemi saray nakışhânesinin sernakkaşı ve saz yolu bezeme üslûbunun ilk temsilcisi.

Resmî kayıtlarda Bağdatlı olduğu belirtilmektedir. Resim ve nakış sanatı eğitimini Tebriz'de Âgā Mirek'ten almış ve yeteneğini geliştirmiştir. Zamanla bu alandaki güzel eserleriyle şöhreti İslâm ülkelerinde yayılmıştır. Âşık Çelebi, Şahkulu'nun II. Bayezid döneminde Tebriz'den Amasya'ya gidip Şehzade Ahmed'in sarayında kaldığını, şehzadenin ölümünden sonra Yavuz Sultan Selim zamanında İstanbul'a geldiğini kaydetmektedir (*Meşâirü'ş-şuarâ*, vr. 56[b]). Ancak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan bir belgede, Yavuz Sultan Selim'in Şah İsmâil'e karşı kazandığı zaferin ardından 27 Safer 921'de (12 Nisan 1515) Tebriz'den Amasya yoluyla İstanbul'a sürgün edilen bilgin ve sanatkârlar arasında Şahkulu'nun da ismi geçmektedir (BA, D.BŞM., nr. 36.806, s. 648-663). Onun bu sürgün sırasında Amasya'da ne kadar kaldığı ve İstanbul'a ne zaman gittiği, sarayda ehl-i hiref teşkilâtında ne zaman göreve başladığı bilinmemektedir. Kanûnî Sultan Süleyman döneminden günümüze ulaşan *Ehl-i Hiref Mevâcib Teftiş Defteri*'nde yer alan 1 Muharrem 927 (12 Aralık 1520) tarihli kayda göre Şahkulu'nun hassa harcından günlük 22 akçe ile maaş aldığı, 952'de (1545) günlük 25 akçe ile Cemâat-i Nakkâşân Bölük-i Rûmiyân'ın sernakkaşı (serbölük) olduğu, vefat ettiği tarihe kadar bu görevine devam ettiği anlaşılmaktadır. Âlî Mustafa Efendi, Şahkulu'nun sarayda özel atölyesinin olduğunu, Kanûnî Sultan Süleyman'ın sık sık nakışhâneye giderek çalışmalarını izlediğini, ona pek çok ihsanda bulunduğunu, ücretinin günlük 100 akçeye çıktığını kaydeder (*Menâkıb-ı Hünerverân*, s. 65). Şahkulu'nun bayramlarda padişaha sunduğu eserlerden bazıları arşiv kayıtlarında görülmektedir: "Bir büyük nakışlı tabak ve altı küçürek üsküre, bir kâğıt üzerine peri sûreti, bir hokka mukavvadan." Padişaha takdim edilen hediyeler karşılığında "2000 akçe ve bir benek kaftan" in'âm almıştır. Ancak 963'te (1556) "3000 akçe mîrâhurî bir benek sevb" in'âmını alamadan vefat etmiştir. Nakış sanatında ortaya koyduğu üslûpla Osmanlı nakkaşlarını uzun süre etkilemiş olan Şahkulu aynı zamanda "Penâhî" mahlasıyla Türkçe ve Farsça şiirler yazmıştır.

Şahkulu'nun bitkisel bezeme ve ejder tasvirlerine birer örnek (Viyana Österreichische Nationalbibliothek, cod. mixt, nr. 313, vr. 11[b], 46[a])

Şahkulu'nun bilinen imzalı en eski eseri Safevî dönemine ait *Behram Mirza Albümü*'nde görülen ejder resmidir (TSM, Hazine, nr. 2154, vr. 2[a]). New York Metropolitan Müzesi'nde (nr. 57.51.26) korunan imzalı ejder resmi de Şahkulu'nun resim sanatındaki gücünü gösteren eserlerindendir. Bunların dışında üslûp özellikleri bakımından Şahkulu'na ait olduğu belirlenen pek çok eser vardır (Cleveland Museum of Art, J. H. Wade Fund Koleksiyonu, nr. 44.492; İÜ Ktp., Far., nr. 1426, vr. 48[a]; Viyana Österreichische Nationalbibliothek, nr. 313, vr. 11[b]; Washington Freer Gallery of Art, nr. 33.6). Şahkulu'nun yetiştirdiği öğrenciler arasında öne çıkan ve kendisinden sonra saray nakışhânesinin sernakkaşı olan sanatkâr Kara Memi'dir.

Şahkulu, Osmanlı Saray Nakışhânesi'nde yeni bir bezeme üslûbu şeklinde gelişme gösteren saz yolunun ilk temsilcisidir. Saz kelimesi "üslûp ve tarz" anlamındaki yol kelimesiyle birleşerek Osmanlı süsleme terminolojisinde zemini boyanmamış kâğıtlar üzerine siyah mürekkep ve fırça ile yapılan resmi ifade etmiştir. İri, kıvrak ve sivri uçlu dilimleri olan üslûba çekilmiş yaprak ve çiçek motifleri, hayal mahsulü çeşitli orman hayvanları, periler bu üslûbun konularını meydana getirir. Tezhip, kitap kabı, çini, taş işçiliği, kalem işi, halı ve kumaş desenleri, kuyumculuk ve maden işçiliği gibi sanat kollarında uygulanan bu üslûp, XVI. yüzyılın ilk yarısından başlayarak gittikçe artan bir istekle XVIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar kullanılmıştır. Kanûnî Sultan Süleyman'ın uzun süren saltanat yıllarında kitap sanatlarında yeni üslûpların doğmasına paralel olarak yazma eserlerin hazırlanmasında saz yolu da bu dönemde en güzel örneklerini vermiştir.

Osmanlı sanatında saz yolu tarzına "saz yazmak" da denilmiş, saray nakışhânesinde bu bezeme tarzını uygulayan ayrı bir sanatkâr grubu meydana gelmiştir. Müstakimzâde, XVIII. yüzyılın ünlü müzehhibi Ali Üsküdârî'nin saz yazdığını ve "sânî-i Şahkulu" diye anıldığını belirtir (*Tuhfe,* s. 271). Hüseyin Ayvansarâyî, Levnî'nin musavvirlikten önce saz kolunda çalıştığını, tezhiple saz işlediğini kaydeder. Bu bilgilerden, Osmanlı nakış geleneğinde yetişen sanatkârların saz yolu üslûbunu öğrenmesi ve bu alanda eser vermesinin âdet haline geldiği anlaşılmaktadır.

Saz üslûbunun motifleri kadar önemli bir özelliği de bu motiflerin birbiriyle ilişki halinde tasarlanmış desenlerden meydana gelmiş olmasıdır. Orman dünyasını andıran bu tasarımlarda yaprak ve çiçek motifleriyle hayvan motifleri kullanılarak zengin bir tasvir gücü ortaya çıkarılmıştır. Şahkulu'nun düzenlemelerinde motiflerin tek tek görülmesi yerine yoğun ve birbiri içine geçmiş bir bütün halinde görülmesi bu üslûbun en önemli özelliklerinden biridir. Bu yoğun desen içinde ortaya çıkarılmak istenen motif farklı boyama tekniğiyle belirginleştirilir. Çok ender görülen hafif renk kullanılır. Bu üslûbun en çarpıcı özelliği ise âharlı kâğıt üzerine sadece altın ve is mürekkebi kullanılarak işlenen hareketli desenlerden meydana gelmesidir. Zengin yaprak ve hatâyî motifleri yanında yarı üslûplaştırılmış efsanevî ve gerçek hayvan motiflerinin bolca yer aldığı bu yoğun desenlerde hareket ve derinlik sağlayan kalın çekilmiş çizgilerle beraber büyük bir ustalıkla gözle seçilemeyecek kadar ince çekilmiş hatlar da görülür. Hatâyî grubu ile hayvan motiflerinden başka sanatkârın hayal gücü ve anlatım kabiliyetini âdeta imza koyar gibi ortaya çıkaran peri figürleri vardır. Şahkulu ile başlayan peri resmetme geleneği umumiyetle sayfanın tamamını dolduran tek peri figürü şeklinde uygulanmaktadır. İslâm kitap resminin minyatür okullarınca XIII. yüzyıl başlarından itibaren dinî konulu sahnelerde genellikle peri ve meleklerin kıyafetleri aynı tipte tasvir edilmiştir. Bu figür, Selçuklu taş işçiliğinde görülen melek tasvirlerindeki elbiselerle büyük benzerlik göstermektedir.

Saz üslûbunda en çok kullanılan motifler arasında efsanevî bir hayvan olan ejder motifi yer alır. İslâm sanat eserlerinde sık sık tasvir edilen ejder motifi Orta Asya'da Türkler tarafından yaygınlaştırılmıştır. Hun, Uygur ve Çin sanatında su ve bolluk timsali olan ejder bazan yılana, bazan timsaha yakın resmedilmiştir. Sanatkârların kendi tasavvurlarına göre farklı şekillerde resmettikleri ejder motifi Uygur ve Çin sanatında olduğu gibi uçan bir hayvan, Orta Asya Türk sanatında ve Selçuklular'da kanatlı, boynuzlu, pullu ve ayaklı olarak işlenmiştir. Sîmurg da hayal mahsulü hayvan motiflerinden olup saz yolu üslûbunda yer alır. Bu gruptan olan bir başka efsanevî hayvan motifi de "ki'lin"dir (ata benzeyen efsanevî yaratık). Bu motifin İslâm dünyasına ve İran'a Çin'den geldiği ve Acem sanatkârlarının Osmanlı sarayında faaliyet göstermeye başlamasıyla İstanbul'a ulaştığı tahmin edilmektedir. Yine saz üslûbunda çok bol ve zengin türde görülen kuş motifleri arasında sülün, balıkçıl, turna sayılabilir.

Şahkulu'nun öncülüğünü yaptığı saz üslûbu Osmanlı kitap sanatında resimden sonra en ihtişamlı örneklerini tezhip dalında vermiştir. Günümüzde Viyana Österreichische National Bibliothek'te (nr. 313) korunan ve saray nakışhânesinde III. Murad için 980'de (1572) hazırlanan murakka'da yer alan bezemelerde bunu görmek mümkündür. Tezhip sanatından başka bu üslûbun en bâriz hissedildiği sanat çini sanatıdır. Topkapı Sarayı'nda 1051'de (1641) inşa edilen Sünnet Odası'nın dış cephesinde yer alan mavi-beyaz yekpâre çini panolar bunun en güzel örneğidir. Bir diğer örnek, 968 (1561) tarihli Rüstem Paşa Camii ana mekânında bulunan ve sadece yaprak motifleriyle hazırlanan ulama duvar çinileridir. Bunun yanında kalem işi ve kemha kumaşlarının desenlerinde saz üslûbunun uygulandığı görülür. Osmanlı saray halılarının büyük bir kısmı saz yolu desenlerle meydana getirilmiştir. Şahkulu'ndan sonra pek çok nakkaş tarafından sevilerek kullanılan saz yolunun bir başka sanatkârı imzasıyla tanınan Tebrizli Velî Can'dır. Daha sade ve ayrıntısız biçimde çalışan bu sanatkârın eserleri 1580-1600 yıllarına aittir. Saz yolu, Ali Üsküdârî'nin fırçasıyla rugani işlerde ve tezhibin halkârî kolunda en güzel örneklerini XVIII. yüzyılda vermiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

TSMA, nr. D 4104, vr. 1b; D 6503, D 9602, D 9605, vr. 3a, D 9613-2, D 9613-3, D 9706, D 10009; Âşık Çelebi, *Meşâirü'ş-şuarâ,* vr. 56b; Âlî, *Menâkıb-ı Hünerverân,* s. 64, 65; *Dedem Korkudun Kitabı* (haz. Orhan Şaik Gökyay), İstanbul 1973, s. 56; Ayvansarâyî, *Mecmûa-i Tevârîh* (haz. Fahri Ç. Derin – Vâhid Çabuk), İstanbul 1985, s. 175; Müstakimzâde, *Tuhfe,* s. 271; Habîb, *Hat ve Hattâtân,* İstanbul 1305, s. 268; Rıfkı Melûl Meriç, *Türk Nakış Sanatı Tarihi Araştırmaları I: Vesîkalar,* Ankara 1953, s. 3, 5, 74, 77; Banu Mahir, *Osmanlı Resim Sanatında Saz Üslûbu* (doktora tezi, 1984), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 22-28; a.mlf., "Osmanlı Peri Resimleri", *9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi,* Ankara 1995, II, 425-438; a.mlf., "Saray Nakkaşhanesinin Ünlü Ressamı Şah Kulu ve Eserleri", *Topkapı Sarayı Müzesi: Yıllık-1,* İstanbul 1986, s. 113-130; a.mlf., "Osmanlı Sanatında Saz Üslubundan Anlaşılan", *Topkapı Sarayı Müzesi: Yıllık-2,* İstanbul 1987, s. 123-133; a.mlf., "Kanunî Döneminde Yaratılmış Yaygın Bezeme Üslubu Saz Yolu", *Türkiyemiz,* XVIII/54, İstanbul 1988, s. 28-33; Oya Kızıldağ Atila, *Şah Kulu'nun Motif ve Desen Üslûbu* (yüksek lisans tezi, 2003), MÜ Güzel Sanatlar Enstitüsü, s. 27-33; İnci A. Birol – Çiçek Derman, *Türk Tezyînî Sanatlarında Motifler,* İstanbul 2004, s. 129-130; Hilâl Kazan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi* (doktora tezi, 2007), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 175-178; Gülnur Duran, *Ali Üsküdârî, Tezhip ve Ruganî Üstadı, Çiçek Ressamı,* İstanbul 2008, s. 18, 93, 97, 101; a.mlf., "Kara Memi", *DİA,* XXIV, 362-363; Beyhan Yörükan, "Topkapı Sarayı Müzesindeki Albümlerde Bulunan Bazı Rulo Parçaları", *STY* (1964-65), sy. 1 (1965), s. 188-199; Emel Esin, "Evren (Selçuklu Sanatı Evren Tasvirinin Türk İkonografisinde Menşeleri)", *Selçuklu Araştırmalar Dergisi,* I, Ankara 1969, s. 161.

F. Çiçek Derman – Gülnur Duran

ŞAHKULU BABA TEKELİ
(ö. 917/1511)

Antalya bölgesinde büyük bir isyan çıkaran Türkmen babası.

Osmanlı kaynaklarında ve arşiv belgelerinde "Şeytankulu, Sofu, Karabıyıkoğlu" gibi unvanlarla da anılır; Antalya yakınlarındaki Yalınlıköy'de bir tekke kuran Hasan Halife'nin oğlu olduğu belirtilir. Aslen Tekeli Türkmenleri'nden olan babasının Safeviyye tarikatının liderlerinden Şeyh Cüneyd ve Şeyh Haydar'ın yanında bulunduğu, daha sonra Kızılkaya'da Yalınlıköy'deki bir mağaraya çekildiği zikredilir. Yakalanan bir müridinden alınan bilgiye göre, Yalınlıköy'de dünyaya gelen Şahkulu buradaki bir mağarada dinî telkinlerle Safeviyye tarikatının görüşlerini yaymaya başlamıştır (TSMA, nr. E 6636). Bazı kaynaklarda hem babasına hem de ona II. Bayezid'in maddî yardımda bulunduğu, hatta bir zâviye ve imaret yaptırdığı kaydedilirse de (*Anonim Tevârîh-i Âl-i Osmân,* s. 132) bu hususu doğrulayacak bir belge mevcut değildir. Fakat Safevîler'in büyük bir dinî tehdit unsuru halinde ortaya çıkmasından önce II. Bayezid'ın bütün tarikatları desteklediği bilinmektedir.

Şahkulu, muhtemelen Şah İsmâil'in 1500 yılı civarında Anadolu'ya haber göndererek müridlerini hareketlendirdiği dönemde bölgesinde etkisini arttırmaya başla-